

Ivan Martinac će, uz Tonča Petrasova Marovića, zacijelo biti zapamćen kao arhetipska splitska egzistencija u umjetnosti u drugoj polovici dvadesetog stoljeća, tvrdi MIRKO PETRIĆ

IVAN MARTINAC

Monolog u Splitu

U javno najintenzivnijim godinama svog života s gradom Martinac je djelovao u krugu koji je presudno pridonio osjećaju da Split ima prepoznatljivu kulturu, ravnopravno uključenu u gibanja koja nadilaze njegove granice te da tu kulturu mnogi u njemu aktivno proizvode. A onda je sve to nestalo...

Martinac - pjesnik, arhitekt, filmski autor - znao je da "biti lud/ znači/ biti u manjini/ koja se sastoji/ od samog jednog čovjeka" i da je "filmski autor najosamljenije biće na svijetu osim, možda, bijelog tigra"

Film Ivana Martinca "Monolog o Splitu" snimljen je 1961. godine, na šesnaestmilimetarskom filmu, u crno-bijeloj tehnici i trajanju od sedam minuta i dvadeset i jednu sekundu. Martinčev životni monolog, koji se odvijao u Splitu, trajao je znatno duže: uz jedino nešto duže izbjivanje zbog studija u Zagrebu i Beogradu, ostatak je svog šezdeset i sedam godina dugog života proveo čvrsto vezan uz grad u kojem se rodio.

Tim gradom neizbrisivo odišu njegovi beskompromisni eksperimentalni filmovi, koji uz strogost umjetničke metode, svoju iznimnu vrijednost izvlače i iz atmosfera okoliša što su ga bilježili i koristili kao materijal. Dok krhki celuloid na kojem su snimljeni bude trajao, svi zainteresirani bit će u prilici vidjeti kako su šezdesetih ili sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća izgledali splitski kamen, splitske fizionomije, splitsko svjetlo i sjena.

Srodnost s Marovićem

Ovi titraji prošlosti, međutim, znatno nadilaze dokumentarni karakter medija, pa čak i autorsku poetiku osobe koja je o sebi i svom okolišu kroz film govorila drukčije i možda uvjerljivije nego riječima. Uz Tonča Petrasova Marovića, Martinac će zacijelo biti zapamćen kao arhetipska splitska egzistencija u umjetnosti u drugoj polovici dvadesetog stoljeća.

Marović je tvrdio: "Pisati u Splitu nije teže negoli živjeti." Martinac je, pak, znao da "biti

lud/ znači/ biti u manjini/ koja se sastoji/ od samog jednog čovjeka" i da je "filmski autor najosamljenije biće na svijetu osim, možda, bijelog tigra".

Oba autora dijelila su snažnu potku kršćanske tradicijske matrice, ukorijenjenost u svijet koji je na očigled nestajao pred silom modernizacijskih procesa, izrazito mušku mediteransku identifikaciju i s njom povezanu sklonost formalnoj umjetničkoj perfekciji. Zajednička im je bila i usredotočenost na vlastitu osobu i muku koju je ona prolazila u potrazi za savršenstvom i pri susretima sa, uvijek nesavršenim, ljudskim i fizičkim okolišem.

Ono što razlikuje trag Mar-

tinčeve egzistencije ostavljen na filmu od one koju su i on i Marović ostavljali u pjesništvu, u prirodi je upotrijebljenog medija. Filmska tehnika i odnos čovjeka i stroja koji ona postavlja, jedan je od najjasnijih izraza modernizma, kojem je Martinac u mladim danima i na tematskom planu bio izrazitije otvoren nego u poznim pjesničkim zbirka i napisima, što u religijski inspiriranoj kontemplativnosti idu putem utruća.

Konture ovog paralelnog svijeta pozornijem se oku, međutim, ocrtavaju čak i u onom filmu koji na izgled pršti od bubnjanja novog modernističkog poretka i na engleskom proklamira: "I'm mad". Inten-

zitet sukoba tradicijske potke i raznih lica suvremenosti varira od Martinčeva filma do filma: na kontradikciji iz koje oni izvlače svoju snagu, u drugoj je polovici dvadesetog stoljeća počivao i identitet suvremenog Splitsa.

Uz rame najvećima

Ipak, važnost autorske osobe Ivana Martinca za grad Split i njegov identitet daleko nadilazi ovakvu podudarnost, pa čak i karakter svih oblika Martinčeva ostvarivanja u umjetnosti. U javno najintenzivnijim godinama svog života s gradom, on je, naime, djelovao u krugu koji je presudno pridonio osjećaju da Split ima prepoznatljivu kulturu, ravnopravno uključenu u

gibanja koja nadilaze njegove granice, te da tu kulturu mnogi u njemu aktivno proizvode.

Radovi "Kubricka kratkog filma", kako je Martinca označio jedan talijanski kritičar, u odabranom žanru nesumnjivo spadaju u vrh svjetske produkcije svog vremena, a proizvedeni su u amaterskim uvjetima, no bez imalo intelektualne i autorske inferiornosti u odnosu na proizvode takozvanih "velikih kultura". Martinčevi su filmovi, "u malome mjerilu", korespondirali s preokupacijama i izražajnim savršenstvom nekih od najvećih filmskih autora razdoblja u kojem je stvarao.

U to doba, u Splitu se čitala i pisala poezija, generacije mladih ljudi kojima kultura i umjetnost nisu bile "uža struka" poznavale su detaljno kinotečnu filmsku klasiku i znalački raspravljale o kadriranju ili režijskim dramskim akcentima. Pri odlasku u kino konzultirala se i Martinčeva "Filmska teka", nastala dugogodišnjim pedantnim popisivanjem autora i filmova, što je prethodilo pojavi domaćih enciklopedijskih izdanja u području. Martinac je ostvario i jedinstvenu, u Splitu izdanu, "rekonstrukciju" klasičnoga Dreyerova filma Stradanje Ivane Orleanske.

Kao filmaš i pjesnik, Martinac je i vlastitim autorskim opusom zorno pokazivao dubinsku prožetost ondašnje kulture utjecajima koji su dolazili iz drugih jezika i sredina, te se - za razliku od današnjih prolaznih apsorpcija - u nju duboko ucjepljivali. Sve što je Martinac

znao o filmu promišljao je u kinotekama u Zagrebu, Beogradu i Splitu. Učeni i refleksivni pjesnik postao je, pak, nadahnut i prijevodima koji su svojom kvalitetom postajali dijelom lokalne jezične baštine.

Rasap identiteta

Sve to u jednom je trenutku jednostavno prestalo postojati. Do posvemašnje Martinčeve izolacije u poznim godinama života nije došlo tek zbog osobne ekscentričnosti ili nespremnosti na dijalog s onima za koje je smatrao da ga ne mogu uzvratiti. Znatno je presudnije bilo polagano urušavanje supstrata iz kojega je - stalno osjećanoj usamljenosti usprkos - crpio poticaje važne za razvoj vlastite poetike.

Stari Kino-klub srušen je još prilikom početnog "čišćenja" jugoistočnog kvadranta Dioklecijanove palače, na mjestu mosta na Pazaru (ovjekovječena u filmu iz 1977. godine) danas su neugledni kiosci, u Tribini mladih ne čita se poezija, nego jedu pizze. Umirali su, ili se iz javnosti povlačili, ne samo riječki sugovornici, nego i ustanove u kojima je Martinac živio i radio. Još od osamdesetih godina prošlog stoljeća odumirao je i filmski izražaj za koji se u svojoj poetici odlučio. Na koncu je, biološkom neumitnošću, otišao i sam Martinac. Ostali su, kao memento, tek filmovi i knjige, koji ponad svoje autorske vrijednosti pokazuju da je grad nekad imao ono što danas živi tek u tragovima: vlastiti identitet i raskošnu kulturu. ■

Martinac s poklonicima nakon promocije svoje knjige "Ulazak u Jeruzalem", 1992. u kinoteci "Zlatna vrata"